

CHESTIUNEA DE NAȚIONALITATE.

DISCURS ROSTIT LA ANCHETA
ARANJATĂ DE „SOCIETATEA
PENTRU ȘTIINȚELE SOCIALE“
DIN ORADEA MARE LA 4 ȘI 5
APRILIE 1914,

DE:

DR. AUREL LAZAR.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj-Napoca

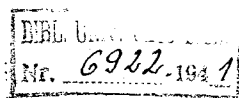
RBCFG201501477

ARAD, 1914.

TIPOGRAFIA „CONCORDIA“
SOCIETATE PE ACȚII.

4295

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Doamnelor și domnilor!

Profesorul și publicistul Șt. Apáthy din Cluj își începe primarticolul publicat în numărul de azi al ziarului „Magyarország” cu următoarele cuvinte:

— „Eu sunt ungar. Limba mea maternă este cea ungurească; în tradițiuni ungurești și sub înrâurirea spiritului unguresc am fost crescut. Dacă aș fi Român, concetățenii mei de limba românească de bună-seamă ar pretinde, ca să vorbesc și să lucrez ca un bun Român”. —

Eu — după naștere, după limbă, și după ființa mea sufletească — sunt Român.

Cu permisiunea dlui Apáthy și a dvoastră, doamnelor și domnilor, îmi voi lua deci libertatea să rostesc câteva cuvinte asupra chestiunii de naționalitate din punctul de vedere național românesc, pe care am onoarea a-l reprezenta.

*

Libertatea este rodul tirăniei; iar asuprirea a dat ființă ideii naționale și chestiunii de naționalitate.

Cadrela înguste, între cari am să-mi țin vorbirea prezentă, nu-mi permit să mă extind mai pe larg și la veacurile mai vechi ale istoriei. E fapt istoric însă și adevăr necontestabil, că Românii sunt locuitori autohtoni, băștinași ai Ungariei, și că dela întemeierea statului ungar încoace, Românii și Maghiarii au trăit împreună și lângă oaltă veacuri întregi — cu deosebire în Ardeal — ca două națiuni egal îndreptățite.

Istoricii de profesie au dovedit în mod mai pe sus de îndoială, că Românii au avut sub regii din casa lui Arpad, anumite drepturi și prerogative naționale, că ei s'au dezvoltat neconținut, și că dezvoltarea aceasta națională și-a ajuns culmea pe timpul regilor din casa Huniadeștilor.

Întâia schimbare radicală în raporturile de drept ale Românilor s'a produs în veacul al XVII-lea, când națiunea maghiară, săcuiască și săsească au înnoit uniunea, încheiată în anii 1437—38, creându-se formula de drept public a „celor trei națiuni și pater religioși”, și eschizând cu totul și dela toate drepturile politice și religioase națiunea română. Tot atunci s'au pornit în mod sistematic persecuțiunile religioase contra Românilor, — fapt, care constituia în vremile acelea și amăsurat spiritului timpului de atunci, cea mai mare și cea mai gravă nedreptăție. Starea iobăgimei devine insuportabilă și nemulțămirea generală se manifestă mai ales în răscoala lui Horia.

Până la această vreme nu prea întâlnim la Români mișcări de caracter național, deși cucerirea Ardealului din partea lui Mihaiu Viteazul, principele Munteniei, nu putem zice, că ar fi fost lipsită cu totul de sentimentul național.

Un fenomen caracteristic e, că Românii mai ales după răspândirea și întărirea protestantismului în Ardeal, au îndurat multe persecuțiuni religioase al căror motiv l'a format, de sigur, și contrastul național și diferențierea sentimentelor, care exista deja de pe atunci între Români și Maghiari, mai ales după lățirea protestantismului. Ca dovadă eclatantă servească istoria metropolitului gr. or. român Sava Brancovici, care a trăit în veacul al XVII-lea, și care

a lucrat foarte mult pentru biserica sa. Dar tocmai pentru aceasta a fost foarte mult persecutat, cu toate că dânsul, intervenind în mai multe rânduri pe lângă principii români din Muntenia, a făcut servicii diplomatice foarte prețioase principelui Apaffy. E cert, că Români, deși aproape numai țărani iobagi, au avut și pe timpul acesta conducători înzestrați cu calități deosebite, cari au observat din bună vreme, că au sfântă datorință să elupte pe seama poporului lor libertatea politică și religioasă.

Intre împrejurările de drept public din acele vremuri simțământul național s'a putut desvolta numai pe teren religios. Aceasta au observat-o conducătorii Maghiarilor, cari sub masca și sub pretextul persecuției religioase și-au pus de scop distrugerea simțământului național. Românimea era eschisă pe timpul acesta de la orice dezvoltare culturală și economică, și ca apăsarea să fie deplină, s'a inaugurat și persecuția religioasă. Din acest motiv apoi, au primit unii Români unirea cu biserica rom. catolică, de la care sperau acum scut, apărare și dezvoltare liberă.

Prin „Unire” sau prin trecerea la confesiunea gr. cat. s'au deschis porțile Romei înaintea teologilor gr. cat. și cutez a afirma, că aceștia s'au întărit nu numai în credință, ci înzestrați cu știință și cultură și-au dezvoltat, nutrit și întărit mai ales simțământul lor național. Gheorghe Șincai, Petru Maior și Samuil Micu-Klein au fost cei dintâi luptători pentru cultura națională, iar episcopul Ioan Inocențiu-Klein a fost cel dintâi martir național.

Primul memorandum, care e totodată și primul document istoric al mișcărilor și luptelor noastre naționale este „**Supplex libellus Valahorum**”, redactat în anul 1791. Autorii acestui memorandum au fost epi-

scopii români Adamovici și Bob. Acest memorand a fost înaintat regelui Leopold al II-lea, cuprinzând și descoperind trecutul istoric și suferințele poporului românesc. Prin urmare deja la mijlocul veacului al XVIII-lea s'a pornit mișcarea națională a poporului român și ea durează astfel de 200 de ani! Și ce conservatism remarcabil! Românii trăesc și azi tot în aceeaș organizație politică, pe care o cereau în „Supplex libellus”. Cereau dela rege să li-se deee voe să concheme „conferința națională”, ca să-și poată alege din sânul lor o comisie, să-și aleagă reprezentanți, bărbați de încredere, cari să-i reprezinte și să le apere cauza națională pretutindenea și între toate împrejurările. Tot această grație, această mângăere o cereau și pe seama celorlalte națiuni. Gravaminele, plângerile, le-au formulat și le-au cuprins în 5 puncte cari — durere și azi tot numai gravamine, tot numai plângeri au rămas.

Din acestea rezultă deci, că capacitatea politică, puterea morală, tenacitatea, conștiința de sine și convingerea neclătită și nestrămutată a poporului românesc o dovedește mai presus de toate faptul istoric, că încă înainte de asta cu 123 de ani, — premergând deci chiar revoluției franceze, — a cerut libertate și dreptate, a cerut toleranță religioasă. Și a cerut-o atunci, când prea puțină parte avea de darurile binefăcătoare ale culturii, condus numai de conștiința înnăscută a dreptului său natural. Și ce e mai remarcabil n'a cerut numai pe seama sa, ci a cerut condus de dragoste frățească, pe seama tuturor popoarelor din patrie.

Aceeaș organizație politică o are poporul român și azi. Conferința națională și comitetul național sunt organele, cari conduc și îndreaptă acțiunea și viața

națională. Și n'a părăsit nici azi pe celelalte popoare conlocuitoare, precum nu le-au fost părăsit nici în trecut, căci și azi luptă pentru libertatea și drepturile tuturor. De aici tragem învățătura, că ideia națională nu numai că nu e în contradicție cu libertatea și egalitatea, ci chiar le creiază și luptă pentru acestea.

Veacul al XIX.-lea găsește în fruntea poporului român o mulțime de bărbați învățați și culti, o mulțime de conducători destoinici. Peste toți aceștia se ridică providențialul și genialul eliberator al Românilor din Ungaria și Transilvania, mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Personalitate deosebită, înzestrat cu o cultură înaltă și știință vastă, el conduce mișcările naționale, el eluptă independența bisericii gr. or. române, el o înzestrează cu o autonomie democratică, fără păreche în organizația altor biserici și tot el pune bazele culturii bisericești și lumești, culturii naționale și religioase-morale. Acestei capacități istorice —, cu care regret că nu mă pot ocupa mai pe larg în cadrul vorbirii de azi, — avem să-i mulțămim și faptul, că azi, în această sală splendidă putem vorbi de chestiunea națională română: **de chestiunea de naționalitate.**

La începutul veacului al XIX.-lea se pornește adevărata luptă națională. Atunci se deșteaptă și în poporul maghiar simțul național. Maghiarii pornesc lupta națională față de Austria, dar — durere, — și față de celelalte neamuri conlocuitoare. Apogeul eroismului și-l ajunge această luptă a lor la anul 1848, dar cade la 1849. Și lucru foarte remarcabil, că și în timp de grea luptă națională abia licărește în inima și în sufletul conducătorilor maghiari simțământul de dreptate, de toleranță, de înțelegere, de egalitate și de frățietate față de celelalte popoare conlocui-

toare. Să nu scormonim însă prea adânc evenimentele memorabile ale luptelor pentru libertate. Imprejurări deosebite nasc nu numai oameni deosebiți, dar produc și fapte deosebite.

Națiunea română a cerut și atunci, precum a fost cerut cu mult înainte și cere de atunci încoace, tot aceleași drepturi. Și, că punctul ei de vedere nu numai că n'a stat în contradicție cu interesul statului, ci dimpotrivă a conglăsuțit chiar cu acesta, o dovedește legea de naționalități din anul 1849, o dovedește convingerea de mai apoi a lui Ludovic Kossuth, dar o dovedesc și timpurile de azi.

/ Pe timpul absolutismului s'au adus mai multe dispoziții însemnate și favorabile Românilor. Acestea însă în curând au fost scoase din vigoare. Mai ales cele de caracter politic, și cele, cari se refereau la Ardeal, s'au abrogat în dieta ținută la anul 1867. În anul 1868 s'a votat articolul de lege 44, s'a adus legea despre învățământul popular și s'a înarticolat autonomia bisericii naționale române gr. or. Istoria chestiunii naționale române, a chestiunii de naționalitate dela acest an încoace nu e, decât o luptă necontenită, un șir nesfârșit de persecuții pe terenul administrativ și politic, o neîncetată nedreptățire, șicană și întemnițare întreruptă uneori prin încercări de înmuiare și îndulțire, — cari serveau tot acelaș scop, ca și guvernarea cea blândă și ușoară a Mariei Teresiei, inaugurată după regimul de teroare, — alteori împreună cu fabricarea imorală de renegați, deși e lucru cert și bine cunoscut, că oamenii de teapa unui Ocskay Brigadéros niciodată n'au dus la izbândă cauza, al cărei steag l'au părăsit. Dar dealtcum rezolvirea chestiunii de naționalitate nici nu s'a încercat, dela anul 1868 încoace, în mod serios, deschis și cinstit.

Partidul național român, care e conducătorul, îndreptătorul și singurul reprezentant politic al Românilor din Ungaria se razimă, se bazează prin urmare pe principii moștenite dela moși-strămoși, iar programul său național, redactat la 1881 și amplificat la anul 1905, nu este, decât o ediție mărită și redactată conform spiritului timpului, a memoriului „Supplex libellus Valahorum”. Scopul luptei a fost chiar dela începutul începutului: asigurarea libertății religioase, autonomia bisericească și sub scutul libertății naționale, libera dezvoltare culturală-națională și independența economică. Prin lupta de 200 de ani, prin dezvoltarea naturală a poporului și prin evoluția puterilor sale innăscute, s'a și realizat o părțică, s'a întrupat ici-colea câte o frântură a mărețului plan, dar construirea și edificarea întregului edificiu național este încă departe, căci puterea de stat întrebunțează toate mijloacele pentru a împiedeca zidirea lui. Deși, cutez să afirm, că edificiul acesta puternic ar fi partea cea mai solidă a statului, fiindcă ar asigura **pacea internă** și conlucrarea alor trei milioane de oameni, pe care însă statul astăzi nu voește, dar nici nu este în stare să o realizeze.

Am arătat în conturi generale originea istorică a mișcărilor naționale, apreciind punctul de vedere, pe care își bazează Românii drepturile lor naționale.

Să judecăm acum chestia din punctul de vedere al dreptului public și al constituției Ungariei. Până la anul 1848 constituția, libertatea politică și beneficierea de drepturi au fost exclusiv privilegiile nobilimii. Teoria sfintei coroane a împărțășit de drepturi constituționale numai nobilimea maghiară. Națiunea maghiară a fost identică cu nobilimea maghiară,

până când iobăgimea a fost eschisă dela toate libertățile și drepturile constituționale.

Tripartitul lui Werböczy deasemenea face deosebire între națiunea ungurească și poporul unghuresc. Sf. Ștefan însă n'a alcătuit un stat național. Faptul acesta istoric stă mai pe sus de orice îndoială. În evoluția statului de mai târziu deasemenea au lipsit acei factori, cari sunt necesari pentru dezvoltarea unui stat național unitar. Limba oficială de stat a fost cea latină; statului i-a lipsit unitatea teritorială, — n'a stat sub o singură putere de stat, ci chiar în urma statutelor diferite, i-a lipsit cu totul unitatea ordinii de drept, a vieții economice și culturale.

La clasa nobilimei a putut să aparțină oricine, nu numai cei de origine ungurească. Exerciarea drepturilor politice n'a fost condiționată de aparținerea la rassa ungurească. Iar la clasa iobăgimei au aparținut nu numai naționalitățile, din contră Sașii și Nemții se bucurau de privilegii mai mari și astfel au avut și o cultură mai înaltă și au trăit o viață economică mai dezvoltată, chiar și decât rassa maghiară. Iobagul unghur deci n'a putut să zică, că aparține națiunii politice maghiare, pentru că n'a fost recunoscut în calitate de aceasta.

Națiunea politică maghiară prin urmare a fost complexul diferitelor familii nobilitare, a fost alcătuită numai de o parte a locuitorilor țării și nici aceasta națiune n'a fost condusă de un scop unitar. Certurile interne de pe vremea casei Arpadiane și frământările oligarhilor de pe vremea casei de Anjou sunt tot atâtea dovezi eclatante ale unor stări interne abnorme, a căror urmare a fost catastrofa dela Mohács. Nici în momente de grea încercare nu

s'a putut valida unitatea națională și cadavrele arhierilor catolici de pe câmpul de luptă dovedesc, că la Mohács însaș biserica a sărit să apere **religiunea** și **creștinismul** în contra păgânismului, dar nu existența și unitatea națională a poporului maghiar.

Nobilimea însă și-a văzut iarăș de trebșoarele sale, iar poporul, iobăgimea a gemut sub jugul urmărilor create de răscoala lui Dózsa.

Dar sub regimul turcesc cine a apărat oare unitatea națională?

Singur Martinuzzi (Fráter György) s'a ocupat cu ideia unității teritoriale și a puterii de stat, singur el a observat, că neînțelegerile împiedecă desvolta-rea statului și îngreunează redobândirea independenței. Și sunt bărbați unguri de greutate, — și poate din punctul lor de vedere au dreptate, — cari susțin, că independența și libertatea ungurească a căzut pradă la Mohács și nu la Világos (Șiria).

Singur Ardealul a mai reprezentat încâtva aspirațiunile de libertate ale poporului unguresc. De aici au pornit oștirile lui Bethlen și Bocskay și tot pe Ardeal s'au răzimat și răsboaiele de independență de mai târziu.

Și iată, că tocmai Ardealul ne servește temeiul instituțional și istoria pentru corectitatea concepției noastre asupra chestiei naționale: prin instituția celor trei națiuni și 4 religii, prin uniunea națiunei maghiare, secuiești și săsești.

Va să zică națiunea maghiară a recunoscut existența, individualitatea politică și autonomia națională a altor națiuni. Durere, această uniune a „națiunilor” s'a îndreptat în contra poporului românesc. Cu toate acestea ea ne oferă satisfacția principiară, că în Ungaria au fost națiuni regnicolare și că ega-

litatea de drept li-s'a recunoscut și le compete ca individualități etnice, de sine stătătoare. Tot aceasta o dovedește și titlul articolului de lege II. din 1848: „Despre limba și naționalitatea maghiară”.

Cea dintâi lege care se ocupă de chestiunea limbei, nu s'a adus deci în favorul „națiunii unitare maghiare” la care ar aparține toate naționalitățile, ci în favorul „naționalității maghiare”.

Nici sub domnia Habsburgilor n'a fost recunoscută națiunea maghiară ca unitară, fiindcă s'au menținut diferitele privilegii vechi din sfera dreptului public.

Din aceste liniamente generale putem stabili, că poporul unguresc, care a fost iobag, tot așa de asuprit a fost până la anul 1848, ca și poporul românesc. Deci într'o formă s'au nizuit amândouă aceste neamuri să-și elupte libertatea și independența politică și economică, precum și libertatea religiei și a limbei. Fiecare după conștiința sa, după însușirile sale etnice și convingerea sa națională. Ambele popoare conduse de sentimentul național s'au silit să-și câștige înainte de toate libertatea politică și să-și asigure existența și dezvoltarea națională.

Și e o adevărată ironie a sortii, că poporul unguresc nici în anul 1848 n'a fost în clar cu situația și luptând exclusiv pentru libertatea sa a scăpat din vedere principiile frățietății și egalității. Au eliberat pe iobagul, dar nu i-au dat destul teren și drept pentru de a-și valida și dezvolta limba, nu i-au asigurat promovarea calităților sale naționale, etnice și libera dezvoltare a culturii sale, care tocmai atunci începea să încolțească. Drepturile poporului n'au găsit apostoli, cum au fost pescarii lui Isus Christos, cari au răspândit cuvântul lui Dumnezeu în limba popo-

rului respectiv. Poporul unguresc a luptat contra limbei latine și nemțești, voind să-și asigure libertatea limbei sale. Poporul românesc nu ar merita deci tot disprețul, dacă n'ar fi luptat și nu s'ar lupta pentru libertatea limbei și a naționalității sale? La 23 Iunie 1848 regele ungar, atunci deja rege „constituțional” ca răspuns la rugarea națiunii române, a promis, că va ordona ministerului său unguresc să compună un proiect de lege despre asigurarea drepturilor națiunii românești. Regele, — iar nu împăratul! — a recunoscut deci gravaminele națiunii românești, promițând o sanare constituțională a lor. Și dacă ideile naționale au produs revoluție în toată Europa: pentruce să-și fi amuțit conștiința națională și să se fi șters din șirul popoarelor tocmai poporul românesc!? Se poate presupune acest fapt despre un popor, care numai limba sa maternă o vorbește, care din partea Ungurilor veacuri de rând numai invidie și dispreț a avut să îndure, care i-a plătit din greu cu munca și cu decima și ai cărui strămoși au sângerat dimpreună cu Ungurii pentru apărarea țării în contra păgânilor? Și cu toate aceste religia lor abia a fost tolerată, iar ei au fost expuși la prigoniri, șicanări și batjocuri de tot felul. E fapt istoric mai departe, că înșiși conducătorii mișcărilor din 1848 au recunoscut, că politica națională din 1848 a fost greșită și necorectă. Aceasta se invederează și din proiectul de lege debătut în comisiunea „Uniunii” și care era să se înarticuleze sub paragraful XXI. cu titlul „**Articolul de lege XXI. despre asigurarea drepturilor cetățenești ale națiunii românești pe baza egalității**” și proiectul de lege din Seghedin debătut în 21 Iuliu 1849. Dintre acestea proiectul comisiunii „Uniunea” a fost mai aproa-

pe de interesele românești. Aceste proiecte deși nu s'au ridicat la valoare de lege, nu au fost niște diplome împărătești, nu au fost favoruri acordate din partea Vienei în detrimentul Ungurilor și nu au fost nici o validare a principiului „divide et impera”, ci au fost declarațiile și opiniile celor mai aleși și mai competenți factori politici ai poporului unguresc. Toate acestea sunt date istorice importante cu privire la drepturile politice ale națiunii românești, că adecă recunoașterea drepturilor și aspirațiunilor poporului românesc nu a stat în contradicere cu interesele sau cu unitatea teritorială și politică a țării. De altă parte însă tot din aceste date, este învederat, că ideea „națiunii maghiare unitare” numai în vremea după 1868 s'a consolidat și s'a dezvoltat până în stadiul ei de astăzi.

În anul 1868 națiunea română a crezut, că libertatea politică în urma urmelor îi va fi asigurată în formă instituțională.

Înțelepciunea lui Deák Ferenc a creat continuitatea principiului de drept public, în urma căruia s'a întâmplat transacția cu Austria. Durere însă principiul continuității de drept s'a aplicat numai în favorul Ungurilor, iar României nu s'au putut bucura de roadele lui.

Cu privire la dispozițiunile §-ilor 2, 3, 4 și 8 ai articolului de lege XX. din 1848, — cu privire la libertatea religioasă și în deosebi în ce privește autonomia bisericii naționale române gr. or. — a susținut principiul continuității de drept și acest principiu s'a și asigurat apoi prin legi corespunzătoare. Însă n'a acceptat nici punctele de vedere din proiectul de lege despre naționalități înaintat de „comisia Uniunii”, nici din proiectul guvernului de pe vremea

războiului pentru independență. Dar, — precum s'a accentuat în timpul mai nou, — legea de naționalități s'ar fi adus „într'un moment de neprecugetare a națiunii maghiare”. Este adevărat! Pentru că legislatorii au pierdut din vedere trecutul și punctul de mănecare al Ungurilor, care s'a manifestat în chestiunea aceasta, la anul 1849; și-au uitat de principiul libertății și egalității, și-au uitat de contrastele logice, politice și istorice, care s'au manifestat în legile aduse pe vremea aceea. Dar nu și-au uitat că în numele libertății, al statului de drept și al suveranității poporului, să susțină și pe mai departe domina și puterea feudalilor.

Pentru că legile din 1868 sunt foarte caracteristice. Românilor li-se acordă biserică națională, în acelaș timp însă neagă, că ar forma națiune, sau că din punct de vedere politic ar exista ca naționalitate și deși nu se admit, decât „cetățeni ungari de limbă românească”, totuș asigură naționalităților dreptul folosinței de limbă. Accentuiază egalitatea politică a cetățenilor și totuș dacă aceștia trăiesc într'un număr considerabil pe un teritoriu și aparțin unei naționalități, atunci li-se recunosc unele privilegii pe terenul administrativ justițiar și școlar; admit dreptul folosinței de limbă pe terenul justiției și tot în acelaș an aduc lege, prin care se căsează acest drept. Legea primește numirea, de „legea despre egala îndreptățire” a naționalităților și de fapt unele dispoziții corespund acestui principiu, — însă deja paragrafii primi desmintesc nu numai titlul frumos al legii, ci și valoarea dispozițiilor pozitive, cuprinse într'ansa.

Fără îndoială însă, că executarea legii de naționalități în chestiunea limbei și a instrucțiunii po-

porale, ar fi ușurat rezolvirea chestiunii naționalităților, pentru că ar fi eschis abuzurile administrative, mizeriile justiției și ar fi promovat dezvoltarea culturală a Românilor. Toate acestea ar fi dat un avânt economiei și ar fi împiedecat amărăciunile colonizărilor.

În nizuința spre realizarea ideii despre națiunea unitară maghiară, inaugurarea maghiarizării cu forța, a fost deci o politică greșită. Căci:

S'a împiedecat dezvoltarea intensă a unui popor de 3 milioane, silit să-și prădeze energia în lupte zădarnice, în loc să și-o întrebuițeze în chip rodnic, s'a eschis un popor întreg din mecanismul de stat, din oficiile publice și s'a dismembrat societatea. Măcar, dacă n'au putut să maghiarizeze, până la 1868 pe păstorii de capre, pe iobagii năcăjiți, ceata aceea de analfabeți, până când a fost condusă numai de preoții săi, — cum se va putea desbrăca de caracterul său național și de rasă, și cum se va putea maghiariza în secolul al XX-lea un popor cu o clasă mijlocie înfloritoare, cu mai multe mii de școli și cu licee?.

Dar: Mai bine suferă țara, dăinuiește raporturi publice destrămate, rămână poporul în întunec și sărăcie, decât să se renunțe la ideea absurdă și ne-realizabilă a națiunii unitare maghiare.

Lucru foarte firesc, că mișcarea națională românească după 1868 s'a întetit, și înzadar s'au trudit să rezolve chestiunea pe calea administrativă și cu ajutorul procurorilor regești, — mișcarea e mai puternică, poporul mai solidar decât oricând, gata a lupta mai departe, având convingerea curată, că luptă în interesul patriei și pentru libertatea tuturor popoarelor ei. Pentru că principiul național român

nu este în contradicere cu scopul și interesul statului și nu înseamnă o despoiere de drepturi pentru națiunea maghiară.

Nu pot să mă ocup cu teoriile de stat, în sensul oricărei teorii însă, cred, că scopul statului este realizarea idealului omenesc. Iar acesta se manifestă și afirmă prin libertatea, pe care statul o realizează cu voința sa conștientă și cu puterea sa din afară, prin o îndrumare armonică a tuturor năzuințelor omenești.

Teoria națiunii maghiare unitare stă în contradicție cu teoria aceasta. În genere aderenții ideii națiunii unitare maghiare accentuează, că în instituțiunile și sistemul de drept al statului ungar numai un singur spirit are voie a se valida, anume spiritul maghiar, — și tocmai din acest motiv e cu neputință ca poporul românesc să se administreze în limba sa și să se asigure prin instituție întrebuințarea în iudicatură a limbei românești. Cu toate acestea afirmă însă, că aceasta nu este o piedecă pentru existența și dezvoltarea spiritului, caracterului și particularităților de rasă a tuturor popoarelor din țară.

Nu pot înțelege unde și prin ce să se manifeste spiritul poporului român, dacă este eliminat din instituțiile statului și din organizația lui de drept. Eliminarea aceasta face imposibilă validitatea politică și libera dezvoltare a culturii naționale; înseamnă excludere de pe toate terenele și constrânge la înngenunchiare înaintea spiritului maghiar; înseamnă stăpânia de clasă; și îngăduie cel mult întrebuințarea limbei în familie, dacă peste tot s'ar mai putea învăța astfel o limbă și dacă situația aceasta n'ar face să se uite limba maternă.

Concepția aceasta stă în contradicție cu scopul și menirea statului, falsifică atât de des accentuatele principii de libertate, frățietate și egalitate de drept; ea este crearea forțată a supremației maghiare. Cu astfel de concepție rezolvirea chestiei naționale este o imposibilitate juridică și logică.

Și care este spiritul, ideea, concepția maghiară, căreia să se plece naționalitățile? Și care spirit maghiar să se valideze în sistemul de drept al statului? La tradiția milenară, la spiritul istoric nu ține nici poporul maghiar, pentru că iată nu restituie oligarhia și iobăgia. Spiritul și idealul poporului maghiar de azi despre ordinea de stat, societate și binele public nu este același, nu e unitar. Căci iată, și aci înaintea noastră sunt reprezentate două direcțiuni. Sistemul de drept actual nu este respectat nici de către o mare parte a poporului maghiar, care nu vrea să i se plece, și pe care nu cinstirea, ci puterea legilor îl înfrânează. De altă parte pentru ce să nu se valideze în interesul binelui public spiritul poporului întreg al țării? Este oare deosebire între popoare, cu privire la îndatoririle susținerii de stat? Oare tot sistemul învingătorilor și învinșilor e încă în viață? Oare poporul românesc nu dispune de însușirile acelea spirituale și morale și de puterile acelea intelectuale, cari fac capabile pe popoare la îndrumarea vieții de stat?

Teoria aceasta n'o primește nici națiunea maghiară întregă. Poporul, care a suferit amarul iobăgiei alături cu naționalitățile celelalte, nu dorește ca țăranul român să nu poată vorbi cu judecătorul care judecă asupra onoarei, averii și a vieții lui. Nu dorește, ca băiatul țăranului român să nu poată învăța în limba sa maternă, să nu se poată cultiva,

să nu-și poată învăța nici religia în limba sa maternă, să nu fie ascultat nicăiri în limba sa maternă.

Cavalerismul poporului unguresc nu dorește umilirea nici a inamicului său, necum a poporului, care îi este tovarăș de viață și de luptă. Tălmăcirea oficială a ideii de stat maghiar este departe de sufletul poporului maghiar și este invenția aceluia, cari într-o nouă și mai grea formă vreau să restabilească iobăgia. Să privim o comună cu populație amestecată. Comuna este statul în miniatură — în a cărei viață internă se manifestă spiritul poporului, viața morală și de drept a lui. Am studiat mai multe comune și pot zice, că n'au putut infecta concepția poporului maghiar cu principiile false ale teoriilor lor. Într'un ciclu primarul e ungur, în celălalt român, și se împart în chip egal în reprezentanța comunală, fiecare își păstrează obiceiurile, tradițiile și nu este vorbă de suprație. S'a întâmplat că într'o asemenea comună cu ocazia ciclului român înțelepciunea administrativă a forțat primar maghiar, — tocmai Maghiarii s'au revoltat și au cerut nimicirea alegerii. Iată rezolvirea chestiei naționale. Nu a falsifica istoria cu teoriile pseudo-științifice, stabilind idei de stat neexistente, cari dau naștere amărăciunilor, nedreptăților. Viața este cel mai mare meșter, care nu poate fi oprit în drumul său.

Că ideea de stat maghiar (a cărei definiție nicăiri nu se învață, iar în lege n'a fost exprimată) cât stă de departe de adevăr, o invederează următorul caz dela curtea cu jurați:

Un avocat român din Arad, membru al congregației comitatului, care era neplăcut pentru si-

stemul dela putere, a fost atacat grav și brutal din partea unui ziar din Arad. S'a intentat proces de presă. Acuzatul, căruia avocatul român îi fusese înainte și apărător, firește, n'a dat satisfacție, ci — și asta e caracteristic — a produs ca scuză, că el prin redactarea articolului cu totul neadevărat, a apărât ideia de stat maghiar, pentrucă acuzatorul este un agitator primejdios.

Unul dintre judecători era curios să cunoască noțiunea aceasta mult accentuată, — a întreat pe martori, — fruntași maghiari din Arad — de ce este agitator primejdios acuzatul? Răspunsul unanim a fost: „Pentrucă este om foarte cinstit, și pentrucă numai cu legea în mână apără interesele naționalităților”. Din răspunsul acesta am tras o învățătură teribilă, și m'am convins, că poporul meu român, cinstit și cinstitor de lege nu se poate supune ideii de stat maghiar. Firește, curtea cu jurați a achitat cu unanimitate pe cavalerul Graț al ideii de stat maghiar.

Iată viața și teoria! Iată cum se poate călca în picioare nepedepsit onoarea unui bărbat, în numele ideii de stat maghiar. Ce este în comparație sistemul administrativ, ce este abuzul electoral, ce e colonizarea, detragerea ajutorului de stat a preoților și învățătorilor, ce este Vinerea patimilor din Moftinul mic, când se poate și trebuie să se mânjască suprema comoară a omului: cinstea și caracterul.

Față cu această idee de stat maghiar a apărât partidul național român în dieta dela 1868 sub conducerea nemuritorului Alexandru Mocsonyi egalitatea de drepturi a naționalităților, adevărata frățietate și libertate. Este extrem de instructiv proiectul de lege al partidului național român și vorbirile

membrilor lui rostite în cameră. Și proiectul acesta de lege n'a fost singurul. Elaboratul subcomisiei ex-mise din comisia pentru lucrarea legii de naționalități, semnat de Paul Nyári și Carol Kerkápolyi enunță ca principiu: „Se primește egalitatea națională a popoarelor ce trăiesc în țară, și ne-am dat silința să lucrăm un proiect, care dacă va fi ridicat la puterea de lege, fiecare popor își va putea valida liber pretențiunile naționale, în marginile întregității teritoriale și politice a statului”.

Durere, națiunea în momentul uitării de sine n'a ridicat la putere de lege acest proiect.

Cu aceasta am încheiat dezvoltarea chestiunii de naționalitate și putem constata, că concepțiunea actuală a naționaliștilor români și programul lor stă pe baze istorice, nu este așadară o invenție egoistă a așazișilor ultraiști, agitatori, ci este rezultatul dezvoltării istorice, a trebuințelor morale și politice a poporului românesc. Piatra unghiulară politică a programului acestuia este aceeaș care a fost nainte cu două sute de ani: Luptă în spirit constituțional și cu mijloace constituționale, pentru asigurarea în statul ungar existența națională a poporului românesc, libertatea dezvoltării lui politice, culturale și economice, respectând unitatea teritorială și suveranitatea politică a statului ungar.

Lupta asta o continuă pătruns de sentimentul credinței către tron, a dragostei către patrie și de convingerea, că poporul maghiar și poporul român au un interes comun și aceeaș țintă de viață.

Rezolvirea acestei chestiuni este interesul suprem al țării, și soluția reclamă cunoașterea gravaminelor.

Gravamine există în toate ramurile vieții de stat

și activității sociale. Am putea zice, că s'a făcut un sistem, cum să se poată realiza nimicirea totală a poporului românesc. Că părerea aceasta nu este exagerare, se poate convinge oricare privitor nepreocupat. S'a înveninat sentimentul public al țării, ca să se facă odioși Românii și să-i facă să simtă, că ei sunt numai un popor tolerat în țară. I-au denegat drepturile înăscute ale omului, îi contestă cel mai sfânt simțământ: iubirea de patrie.

Gravaminele le grupez în două clase: generale și speciale.

Gravaminele generale:

1) Am putea să-l numim gravamin moral, care a culminat în aceea, că poporul românesc este înfățișat ca un popor fără simț de cultură și moralitate, iar conducătorii lui ca niște agitatori politici fără convingere, cari nu cunosc noțiunea de patrie, cari vând patria la Viena, Petersburg și București. Și ca vârf, au introdus un sistem caracteristic, al cărui problemă este, să infecteze sufletul poporului românesc. Acest sistem l'a creat și l'a inarticulat în lege statul ungar, când a adus legile despre întregirea salarelor preoților și a învățătorilor confesionali, când art. XIV.—1898; XIII.—1909; XXXVIII.—1913; XXVII.—1907, nu îndeplinește întregirile salarelor în spiritul art. XX. din 1848 ca o datorință a statului, ci ca fărâme de milă, expunând pe preoți și învățători celui mai rușinos control, făcând iluzorie autonomia bisericii gr. or. române și atârând deasupra capetelor lor drept sabia lui Damocle mijlocul de trai. Și nu numai îl pedepsește pe cel ce nu-și răinește sentimentele naționale, ci a introdus rolul greșos al arginților lui Iuda.

2) Alt gravamin general moral și politic este acela, care exclude pe Români din constituție.

La alcătuirea legii despre dreptul de alegere legislațiunea a fost condusă de scopul: cum va putea împiedeca afirmarea naționalităților. — Nu numai presa șovinistă a scris-o aceasta, nu numai oratori au accentuat-o, ci principiul acesta este exprimat în motivarea ministerială a proiectului de lege. Au adus lege împotriva cetățenilor statului ca în contra făcătorilor de rele; i-au despoiat dinainte de putința de a vota, înainte de a putea să știe, ce principiu vor mărturisii.

Asta nu e o dispoziție penală, ci preventivă. A presupune despre milioanele de cetățeni, că ei sunt contrarii statului, trădători de patrie, a-i împiedeca în exercierea supremului drept cetățenesc, pentru care drept omenimea a purtat lupte sângeroase de secoli, numai pentrucă nu aparțin rasei maghiare!

În 1868 nu s'a recunoscut egala îndreptățire a naționalităților, dar s'a dat egalitatea de drept a cetățenilor statului: cum cadrează cu principiul egalității de drept această despoiere de drept? Când are dare și soldați dela naționalități, puterea de stat nu pomenește principiul ipocrit al inferiorității în cultură! Și oare nu statul este de vină, că cetățenii săi nu s'au împărtășit de binecuvântările culturai?

Binevoii a judeca cu calmitate asupra acestui gravamin, și veți găsi că nu-l exagerăm. Este permisă lupta împotriva partidelor politice, acelea se pot și nimici, dar ca înzestrarea cu drepturi a cetățenilor să se facă atârănătoare de apartinența lor de rassă: într'un stat de drept este o concepțiune imposibilă. Seamănă aceasta cu sistemul de castă a Indianilor, unde clasa „pariilor” era exclusă din toate drepturile. Dar este cu atât mai imorală, pentrucă este dată putința dobândirii drepturilor: prin jertfierea conștiinței naționale.

3) Urmarea naturală a sistemului acesta este principiul acel de guvernare, produsul erei celei mai nouă, care face dependentă sanarea gravaminelor și lărgirea drepturilor dela încredere. Dacă Românii elimină din concepția lor politică pricinile neîncrederii și ale antipatiei, atunci va primi, drept dar, binecuvântarea drepturilor, a legii și dreptății.

Principiul acesta nu l-am putut afla la nici un învățat în științele de stat, și în orice caz este un interesant principiu de guvernământ, că statul atunci își înzestrea cu drepturi propriile popoare, și în ceață cu prigonirea lor, dacă le găsește vrednice de încrederea și simpatia sa. Imi vine înainte concedierea condiționată a pușcăriașilor: dacă se vor purta bine, vor rămânea liberi, la dimpotrivă vor fi târâți de nou în temniță. Asta o putea face Ludovic al XIV. cu popoarele sale, al cărui păcat l'a ispășit Ludovic al XVI-lea, dar într'un stat constituțional, unde popoarele însăși își diriguiesc soarta lor, este cam dificil a susține teza aceasta, pentru că ajungem la paradoxul, că însăși popoarele alcătuitoare de stat se dăruiesc pe sine cu încrederea sau neîncrederea față cu ele însă-le, și așa fel își alcătuiesc legile. Pentru că în practică numai astfel se poate îndeplini acest principiu.

Puterea supremă a statului ungar adecă are doi factori principali: regele și națiunea. Națiunea își exercită puterea supremă prin parlament. Legile se aduc în parlament, și tot din încrederea aceluia poate să existe și guvernul din toate timpurile; — parlamentul este deci forul chemat să îndrume soarta popoarelor din stat.

Naționalitățile așadară trebuie să se facă vrednice de încrederea și simpatia majorității parlamen-

tului dacă își doresc îmbunătățirea soții. Asta o putem pricepe din punctul de vedere al oportunității și mai ales al majorității parlamentului, însă și majoritățile se schimbă și cu aceasta și termometrul acela, care arată gradul încrederii și al simpatiei. Cum să se aranjeze nenorocitele de naționalități? A cui simpatie să caute a o dobândi?

Nu este iertat deci a arunca în viața publică un asemenea principiu, pentru că este moralicește umilitor pentru naționalități, iar după dreptul public e anticonstituțional și nu e altceva, decât a face jugul caudin sistem de guvernământ.

Încrederea și buna înțelegere este legătura sufletească dintre popoare: este slugărniceie însă când un popor caută după încrederea guvernelor. Drepturile primite ca cinste stârpesc simțământul de libertate și dorul de neatarnare.

4) Ca cel din urmă gravamin general amintesc ținuta presei maghiare.

Terenul presei este îndrumarea concepției publice, a gândirii și sentimentului societății, și pe urmă influențarea prin opinia publică creată, a conducătorilor vieții de stat. Gravaminele administrative, de justiție și economice se restrâng la cazuri și ținuturi speciale și nu ating totdeauna deodată naționalitatea întreagă, de aceea adesea se pot sana sau contrabalansa.

Presa însă produce efecte generale, universale, cari nu se pot sana, nici a te lupta în contra lor, nu e posibil. Și abia e unu sau două organe, care să trateze obiectiv, cu dragoste și simț de dreptate chestiunea aceasta. Nu vroi să ilustrez cu exemple teza aceasta, amintesc numai acuza ce ni-s'a ridicat pe vremuri în raport cu rublele rusești, și care ni-se

ridică acum în altă direcție. Cu toate că în chestia aceasta presa este o mare putere, pentru că chestia națională nu se poate rezolvi cu legi, cu instituții, acestea asigură numai modul și calea înțelegerii împrumutate.

Limpezirea concepției societății, înălțarea deasupra interesului de partid politic, eliminarea ideilor false, înțelegerea împrumutată a celor două popoare pot să nască mișcarea aceea, care va pretinde cu putere irezistibilă activitatea potrivită a potestății statului. Mișcarea aceasta numai presa o poate conduce și umplea de duh, și atunci se va face trup cu vântul lui N. Wesselényi — grăit în 24 August 1848 — despre trebuința istorică a simțământului de frățietate și afinitate.

Gravaminele speciale sunt rezultatul întregului sistem și cât sunt de grave, o vedem în deosebi în chestia limbei de învățământ.

1) Așanumita lege școlară apponyiană este supremul gravamin al naționalităților și în deosebi al Românilor. Această lege a creat, în contra principiilor pedagogice fundamentale bilingvismul. Pedagogia nu cere, ca toate popoarele să aibă o singură și identică școală, ci ca fiecare popor să primească o școală amăsurată firei sale. Menirea școlii nu este, să desvolte unilateral pe om, să-i facă cu putință numai, ca să-și exprime gândurile în diferite limbi, ci aceea, ca să-i dea o educație completă, dezvoltându-i deopotrivă toate facultățile sufletești. Bilingvismul face tocmai contrariul: vrea să formeze totalitatea după acelaș model, omorînd individualitatea și originalitatea. Popoarele atacate prin bilingvism pot fi serios îngrijorate asupra viitorului lor, pentru ele cel mai prețios timp al tinereții, timpul învățării în școală este cu totul pierdut.

Limba este viața, cultura și sufletul fiecărui popor. A elimina din școala elementară limba maternă a unui popor, — este moartea spirituală a poporului respectiv. Indivizi pot să învețe mai multe limbi, după ce își știu bine limba maternă. „Nu e bine a învăța să călărim, până când nu știm umbla”, zice Comenius. Un popor întreg însă, niciodată nu va avea trebuință nici de o singură limbă străină: tocmai de aceea bilingvismul în școala primară nu are rațiune și produce efect dăunoz. Pentru că nu este adevărat, că bilingvismul servește modul pentru dobândirea culturii superioare. „Nu vei fi mai înțelept — zice Leibnitz — dacă vei ști să numești acelaș lucru în trei limbi”.

După principiile pedagogice adevărate copilul trebuie să-și petreacă cei dintâi ani, în lumea fan-teziei și a basmelor; bilingvismul însă în școală dintru început îl silește la învățatură grea, împiedcând dezvoltarea lui fizică și spirituală. Evident, că limba străină nu-l poate atrage, pentru că nu o înțelege, nu o aude nicăiri și nu o poate întrebuința decât în școală. De aceea învățarea într'o limbă străină împiedcă dezvoltarea inteligenței, este o operațiune mecanică, o trudă groaznică din par-tea învățătorului și a elevului și pe când băiatul a terminat școala primară, nu știe vorbi limba străină și vorbește rău în limba sa maternă. Legea bilingvismului este prin urmare piedecă pentru cultură și propagă imoralitatea, pentru că năzuiește să încă-tușeze sufletul învățătorului confesional și vrea să desmintească cu prețul conștiinței vorba adâncă a scripturei, că „nu poți sluji deodată la doi domni”.

Fiecare articol al acestei legi este un gravamin național, și pânăcând ea nu va primi o modificare po-

trivită, rezolvirea chestiei naționalităților este cu neputință. Pentrucă dacă crezul cel mai șovinist îngăduie alipirea la atribuțiunile de rassă, la limbă și cultură: cum să se poată ajunge aceasta, dacă instrucția în școală nu se face în limba maternă, dacă învățătorul nu poate crește pe elev în tradițiile rasei sale, nu-i poate spune legendele, trecutul, dacă nu-i poate sădi în suflet mândria de neam, nădejdea în viitor. Cum să i se desvolte cultura națională, dacă nu o poate vesti? Ce ne folosește numirea de biserică națională, dacă băieții noștri trebuie să învețe și religia în limbă străină. Cum să crească în băiat alipirea de religia și rassa sa, dacă le vede neglijate și persecutate? Este oare înțelepciune de stat: a spori în sufletul popoarelor amărăciune și a desvolta mândria de rassă cu zbiciul amărăciunii? Pe urmă celelalte dispozițiuni! au creat un adevărat sistem, cum să poată nimici școlile confesionale, limba de instrucție și mai ales pe învățători. Inchid școala, pentrucă este rea clădirea, apoi după o jumătate de an deschid în acelaș local școala de stat sau comunală. Asta se numește la noi desvoltarea culturei. Unde am rătăcit dela concepțiunea lui Deák și Eötvös! Incă și asupra unei jumătăți de gimnaziu stă pe gânduri puterea de stat, pe când în 1868 s'a făgăduit în număr nelimitat și în privința aceasta ni-s'a recunoscut dreptul.

Dar mai sunt și alte gravamine! Invățarea limbii românești în școlile medii a fost decenii de-arândul obligatoare pentru elevii români. De câțiva ani a devenit facultativă. Copilul de 12—13 ani este întrebant: vrei să-ți înveți limba maternă? Profesorul, cu deosebire dacă mai e și călugăr, care vorbește așa de frumos despre dragostea către dulcea limbă

a maicii, o numește dar d-zeiesc, pe care este păcat a o neglija, deodată îi pune băiatului întrebarea de ne 'nțeleș:

„Vrei tu să înveți darul acela d-zeiesc, limba în care a grăit mai întâi mama ta către tine?” Ce simte atunci băiatul acela; și cum îl arde inima pe cel în vrâștă. Atâta este de desprețuită limba românească, că aceea nu trebuie învățată!? Pe băiatul maghiar, care nu-și învață limba maternă l'ar ex-comunica, iar pe copilul român îl seduc la aceasta!!

Dispoziția aceasta neînsemnată la vedere, este un gravamin de însemnătate, pentru că vatămă conștiința și simțământul moral. Ideia de stat, care se apără cu asemenea dispoziții, nu poate fi nici bună, nici sănătoasă.

2) Tot un gravamin constituțional și de drept al folosirii limbei, este înlăturarea limbei românești în procedura administrativă și judecătorească. Este foarte natural, că poporul român nu va abzițe niciodată de acel drept asigurat în art. 44 din 1868 — și azi în vigoare — în senzul căruia justiția și administrația poporului românesc au să o facă fiii lui. Sunt stări publice foarte triste, când gravaminul este neexecutarea unei legi în vigoare.

Pertractările judecătorești în limbă străină sunt un gravamin național cu atât mai grav, cu cât realizarea marilor principii de drept procesual a pertractării nemijlocite și a verbalității este datorია fiecărui stat. S'a dat o luptă îndelungată pentru aceste principii a căror incontestabilă corectitate și indispensabilitate nu se poate discuta.

În patria noastră însă naționalitățile nu se împărtășesc de cuceririle acestea ale științei drepturilor, nu pot avea contact cu judecătorii, nu pot

să-și desvălească înaintea lor lumea lor de gândire, judecătorul nu poate vedea în sufletul lor: Ei nu pot veni în atingere cu judecătorii lor decât mijlocit. Că ce înseamnă aceasta, o știu mai bine judecătorii conștiințioși. Tocmai pentru aceea, abia se poate pricepe omenește și acel șovinism, care silește părțile și pe martori — dacă ar ști câtuș de puțin, — să vorbească ungurește. Este regretabil, că concepția ungurească șovină vede în judicatura purtată într'o limbă străină stânjenirea ideii de stat maghiar și a suveranității, pe când aceasta nu este numai chestie politică. Oare ș-a făcut seamă puterea de stat, câte sentințe gravaminoase a produs aducerea judecăților pe calea tălmacilor? Și oare s'ar zgudui bunăstarea statului și poziția sa de mare putere, dacă s'ar sana gravaminele acestea ale naționalităților? Ar fi mai ușoară și mai liniștitoare pentru judecător aducerea judecății și s'ar crea armonia sufletească, unitatea cetățenilor statului. Administrația și justiția ating adevărat mai imediat interesele morale și materiale ale cetățenilor statului. Tocmai de aceea aci este gravaminul cel mai de frunte, pentru că dreptatea concepției naționaliste o recunoaște cea mai imparțială știință: iurisprudența.

Este mare greșală a opune concepția ideii de stat maghiar acestei științe. Limba latină a eliminat-o din justiție nu numai simțământul național, de aceea e justificată amărăciunea, că principiul egalității suferă cea mai mare știrbire tocmai în acest punct. Ce e drept este pronunțată egalitatea înaintea legii, legea însă o aplică judecătorul; iar înaintea judecătorului nu poate lupta pentru dreptate cu aceeaș armă Românul, lipsindu-i cea mai modernă cucerire a iurisprudenței: predarea nemijlocită. Nu el își ex-

primă gândurile și apărarea înaintea judecătorului, ci talmaciul, care de multeori nu înțelege bine limba, nu cunoaște firea celor două limbi și legile transpunerii, este nerăbdător ca și airea să câștige cele 5 coroane, taxa de talmăcire...

3) Pe terenul economic este suficient doară a aminti, că statul și-a uitat cu totul de naționalități. Primesc bucuros o adevărată și serioasă desavuare, dar eu nu știu caz, care ar justifica-o. Este ce e drept un sprijin al statului: cu ocazia alegerii de deputați în cameră!!

Unica acțiune pozitivă a statului pe terenul economic, — e colonizarea, banca altruistă. Este o apariție stranie și aceea, când vistăria statului — așa-dară averea adunată și din dările naționalităților — se întrebuințează împotriva desvoltării economice, împotriva ~~existenței~~ naționalităților, prin o instituție întemeiată anume spre scopul acesta. Noi aci în Bihor nu cunoaștem încă lucrul acesta. Sunt însă ținuturi, cari au suferit enorm pe urma acestei politice, care apoi a avut darul să le lumineze mintea asupra ideii despre nația unitară maghiară. Mai trist e însă, că pe urma acestei politice de colonizare se împopulează America.

4) Gravaminul politic: înăbușirea libertății opiniei și a gândirii, — confiscarea dreptului de asociere și întrunire și împedecarea afirmării naționalităților în legislațiune și în congregații. Este o concepție, care afirmă, că acestea în patria noastră sunt gravamine generale. Durere, sunt destul de generale, dar pe Români îi apasă deosebit.

Sunt în deobște cunoscute procesele de presă românești, prigonirea așanumiților agitatori. Se urcă la decenii timpul pedepselor cu temnița și averi pri-

aşe s'au nimicit prin procesele acestea. Au fost osândite opere istorice ştiinţifice sub cuvânt de agitaţie, şi în acest hiperzel s'a întâmplat, că procuratura reg. a ridicat acuză sub cuvânt de agitaţie în contra ideii de stat maghiar pentru o scrisoare a regelui Ferdinand către Nicolau Olah, scrisoare reprodusă într'o carte. Şi oare s'a rezolvit chestia naţională? — S'a întărit conştiinţa naţională şi fiecare sentinţă judecătorească a fost câte o victorie pîrrihă a ideii de stat maghiar. Şi e de mirat! Nici procedura aceasta n'a fost în stare să omoare în Români iubirea de patrie, alipirea către stat, pentru că am ştiut că avem dreptate. Fresa şi opinia publică română n'a fost călăuzită de ura împotriva naţionalităţii maghiare, precum spuneau acuzele tipice, ci accentuau acele gravamine, pretindeau acele drepturi, pe cari istoria zilelor din urmă le-au justificat. Doar' presa maghiară a ridicat acuze mult mai grave împotriva sistemelor de guvernămînt, şi s'a întâmplat şi aceea, că „Tribuna” a reprodus un articol apărut într'o foaie ungurească oarecare, şi au aruncat în temniţă pe redactor, pentru provocare la ură împotriva naţionalităţii maghiare. N'am auzit însă niciodată, să fi fost osândit cineva pentru instigare la ură împotriva naţionalităţii româneşti, cu toate că aceasta de foarte multe ori ar fi avut temei serios.

Dreptul de întrunire şi asociaţie pentru noi este o simplă utopie. Opresc conferenţele „Asociaţiunii”, împiedecă producţiunile teatrale, întemniţează pe oameni, pentru că învaţă coruri bisericesti, deneagă aprobarea statutelor reuniunilor de cântări. Şi noi răbdăm şi îndurăm; dar oare vor rezolvi aşa chestia naţională?!

Despre chestiunea afirmării noastre în congre-

gații și în legislațiune, din punct de vedere național la acest loc nu vreau să mă pronunț amănunțit, voi atinge numai un singur moment:

Dacă este interes de stat asigurarea hegemoniei poporului maghiar, tot din acest principiu rezultă și validitatea corespunzătoare a naționalităților. Hegemonia adecă este avansul unei rase asupra celorlalte; poporul maghiar dorește a exercita ca naționalitate dominantă această supremație asupra celorlalte naționalități, trebuie deci să se valideze politicește și minoritatea căci altcum devine hegemonia cu totul iluzorie. Acesta este un adevăr nu numai din punct de vedere politic ci și logic. De aci urmează, că trebuie să se asigure puțința de afirmație a naționalităților în minoritate, altcum se va da naștere pseudosupremației, ceace se poate numi și tirănie de rasă. Libera întrecere a popoarelor va rezolvi chestiunea hegemoniei ideale, a cărei bază e cultura, iar scopul ei va fi libertatea. Supremația forțată nu desvoltă puterea popoarelor și cultura lor, dimpotrivă slăbește statul, pentru că periclitează bunăînțelegere.

Am putea continua cu gravaminele aproape până la infinit, voi trece însă la întrebarea importantă: cum s'ar putea deslega chestia națională?

SOLUȚIA.

Nu teoriile trebuiesc aduse în armonie, ci adevăratele interese ale popoarelor. Adevărata unitate de stat este armonia sufletească a popoarelor; — puterea statului este cultura și bunăstarea; siguranța statului este conștiința popoarelor și mândria lor. Statul este familia cea mai mare; dragostea familiară să fie principiul său dominant.

Ca să putem ajunge la situația aceasta ideală, trebuie să ne apropiem deolaltă cu încredere împrumutată.

Primul punct de mânăcare în rezolvirea chestiei naționalităților este restituirea moralului politic. Trebuie admisă fără rezervă unitatea de simțământ și unitatea politică a poporului român din patrie; trebuie înlăturat principiul „divide et impera”, care a inventat confuzia conceptului de român patriot și român ultraist. Unul este poporul român, unul e crezul lui politic, una este concepția lui în chestia națională. Așa a fost aceasta dela „Supplex libellus” încoace totdeauna, pentrucă excepțiile numai întăresc regula, iar în viața publică confirmă zicala: „nu este pădure fără uscături”.

Dacă se va admite acest punct de vedere, — fără îndoială va înceta ademenirea, care îndeamnă la nimicirea opiniei naționaliste, se va stinge lumina aceea falsă, care vrea să lumineze drumuri străine, și se va începe adevărata sanare a gravaminelor.

Indatăce se va înfăptui limpezirea aceasta a moralului politic, — se va înstăpâni calmitatea, se va cobori în suflete înțelegerea și încrederea. Este datorința puterii de guvernământ a le întări și desăvârși acestea prin instituții, prin alcătuirea de legi și prin executarea înțeleaptă și sinceră a acestora.

Să se revină la punctul de mânăcare din 1868. Experiența de aproape 50 de ani a confirmat, că pe calea începută, chestia naționalităților nu se poate rezolvi. Trebuie desbumbată vesta cea rău îmbumbată și a începe de nou. Trebuie încetat cu clădirea satelor potemkinice a maghiarizării cu forța. A înăbuși simțul național, a înfăptui unitatea de limbă nici în alți 50 sau 100 de ani nu se poate. Trebuie asigu-

rată individualitatea naționalităților și să li se dea libertatea națională. Naționalitățile ajunse astfel libere, vor deveni culte și bogate și vor contribui la întărirea națiunii politice ungare, vor face să înceteze domnia de clasă, vor democratiza statul. A bagateliza influența evenimentelor din Balcani este o probă despre lipsa înțelepciunii și prevederii politice. Nu irendentism produce acea influență, ci întărește mândria naționalității și răstoarnă acea teorie politică, după care suveranitatea de stat nu se poate restrânge prin libertatea naționalității și că dacă o naționalitate s'a putut valida undeva politiceste, într'un alt stat se poate mulțumi și cu afirmarea sa socială. Teoria aceasta ar vrea să ghemuiască dezvoltarea naționalităților în patul lui Procrustes; istoria Ungariei desminte teoria aceasta.

Are dreptate Br. Iosif Eötvös: „Simțământul de naționalitate, care în zilele noastre este general, — este totuș un simțământ”, și „baza fiecărui simțământ național este convingerea că aparține popoului respectiv este o glorie”. Mentea se poate învinge, simțământul niciodată. Tocmai de aceea nu se poate rezolvi chestia națională cu forța sau prin desbrăcare de convingere, ci trebuie să se dea popoarelor puțința, să continue liber întrecerea nobilă: din care națiune e mai mare glorie a face parte? Din lupta aceasta a popoarelor poate ieși învingătoare o glorie comună: gloria patriei.

